

5.11.2019

EOAK/2186/2018

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Piatta Skottman-Kivelä

KOULUJEN USKONNOLLISET JUHLAT YM.

1 KANTELU

Uskonnottomat Suomessa ry (jälj. kantelija) arvosteli kirjeessään A:n kaupungin ja sen B:n yhtenäiskoulun, C:n yhteiskoulun sekä D:n koulun menettelyä uskonnollisten tilaisuuksien järjestämistä koskevassa asiassa jäljempänä tarkemmin ilmenevästi.

2 SELVITYS

Kantelun johdosta A:n kaupungin perusopetuksen palvelupäällikkö antoi lausunnon ja B:n yhtenäiskoulun rehtori ja opettaja, C:n yhteiskoulun rehtori ja D:n koulun rehtori kukin selvityksensä.

Kantelija toimitti saadun selvityksen johdosta vastineen.

3 RATKAISU

3.1 Keskeiset oikeusohjeet ym.

Perus- ja ihmisoikeussäännökset

Suomen perustuslain 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä.

Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Säännöksessä vahvistetaan, että perustuslain turvaamat perus- ja ihmisoikeudet kuuluvat myös lapsille.

Perustuslain 11 §:n mukaan jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus. Uskonnon ja omantunnon vapautteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.

Perustuslain perusoikeusuudistusta koskevien esitöiden mukaan ketään ei voi velvoittaa osallistumaan omantuntonsa vastaisesti jumalanpalvelukseen tai muuhun uskonnolliseen tilaisuuteen (HE 309/1993 vp). Perustuslain 6 §:stä seuraa julkisen vallan käyttöön kohdistuva velvoite kohdella tasapuolisesti kaikkia uskonnollisia yhdyskuntia tai maailmankatsomuksellisia suuntauksia.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Uskonnon ja omantunnon vapaus on myös useiden Suomea velvoittavien kansainvälisten sopimusten takaama ihmisoikeus. Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 9 artiklan mukaan jokaisella on oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. Lisäksi EIS ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artikla sisältää määräyksen, jonka mukaan hoitaessaan kasvatuksen ja opetuksen alalla omaksumiaan tehtäviä valtion tulee kunnioittaa vanhempien oikeutta varmistaa lapsilleen heidän omien uskonnollisten ja aatteellisten vakaumustensa mukainen kasvatusta ja opetus. Artikla sisältää veloitteen kunnioittaa vanhempien vakaumuksia varsinaisen uskonnon opetuksen ohella myös koulujen muussa toiminnassa.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 14 artiklan mukaan sopimusvaltiot kunnioittavat lapsen oikeutta ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen (1 kohta). Sopimusvaltiot kunnioittavat vanhempien ja laillisten huoltajien oikeuksia ja velvollisuuksia antaa lapselle ohjausta hänen oikeutensa käyttämisessä tavalla, joka on sopusoinnussa lapsen kehitystason kanssa (2 kohta).

Perusopetuslaki ym.

Perusopetuslain 3 §:n 3 momentin mukaan opetuksessa tulee olla yhteistyössä kotien kanssa.

Perusopetusasetuksen 3 §:ssä säädetään opetuksen vuosittaisesta ja viikoittaisesta määrästä. Säännöksen 5 momentin mukaan osa työajasta saadaan käyttää työelämään tutustuttamiseen sekä lukuvuoden päättäjäisiin ja muihin yhteisiin tapahtumiin. Saman asetuksen 6 §:n mukaan päivän työ aloitetaan lyhyellä päivänavauksella.

Perusopetusasetuksen 9 §:n mukaan opetuksen järjestäjän tulee laatia lukuvuosittain opetussuunnitelmaan perustuva suunnitelma, josta määrätään opetuksen yleisestä järjestämisestä, opetustunneista ja opetuksen yhteydessä järjestettävästä muusta toiminnasta sekä työajoista, koulun ulkopuolella annettavasta opetuksesta sekä muista tarpeellisista opetuksen järjestämiseen liittyvistä asioista. Opetuksen järjestäjän tulee ennalta ilmoittaa oppilaille ja näiden huoltajille keskeisistä 1 momentissa tarkoitetuista asioista.

Valtioneuvoston asetuksen perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta 2 §:ssa todetaan muun ohella, että opetuksen ja kasvatuksen tavoitteena on tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuunkykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen. Opetus edistää kulttuurien sekä aatteellisten, maailmankatsomuksellisten ja uskonnollisten, kuten kristillisten, perinteiden sekä länsimaisen humanismin perinteen tunteamista ja ymmärtämistä.

Perusopetuslain 14 §:n 2 momentin mukaan opetushallitus päättää opetuksen tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa. Opetushallituksen laatimien perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) mukaan opetus on uskonnollisesti, katsomuksellisesti ja puoluepoliittisesti sitouttamaton.

Hallintolaki

Hallintolain 6 §:n mukaan viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti sekä käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin. Viranomaisen toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Niiden on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia.

Oikeuskäytäntöä ym.

Eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi jo vuonna 1982 olevan epäilyksetöntä, että perustuslain turvaa nauttivaan uskonnonvapauteen kuuluu, ettei ketään voida ilman perustuslain sääätämisenjärjestyksessä annetun säännöksen tukea velvoittaa vasten tahtoaan osallistumaan uskonnonharjoitukseen. Perustuslakivaliokunnan mukaan tämä vapaus uskonnosta koskee kaikkia kansalaisia ja on periaatteessa riippumaton uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydestä, koska uskonnolliseen yhdyskuntaankaan kuuluvia henkilöitä ei voida pakottaa osallistumaan uskonnollisiin menoihin (PeVL 12/1982 vp). Perustuslakivaliokunta on edelleen todennut (PeVM 10/2002 vp), että opetuksessa ja kasvatuksessa tulisi yleisesti myös kunnioittaa yksilön vakaumusta, lapsen oikeuksia ja huoltajan oikeutta vastata lapsen kehityksestä.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on EIS 9 artiklaa koskevassa oikeuskäytännössään katsonut artiklaan sisältyvän myös periaatteen julkiselle vallankäyttäjälle asetetusta neutraalisuuden ja puolueettomuuden vaatimuksesta. Tuomioistuin on torjunut ajatuksen, että pelkääntään perinteeseen vetoamalla voitaisiin vetäytyä ihmisoikeussopimuksen asettamista velvoitteista. EIT:n tulkintakäytännössä negatiiviseen uskonnonvapauteen on katsottu kuuluvan myös yksilön oikeus olla tuomatta esiin omaa vakaumustaan (esim. Papageorgiou ym. v. Kreikka, 31.10.2019, kohta 89). EIS:n 9 artiklan vapaus tunnustaa tai olla tunnustamatta uskoa perustaa yksilölle oikeuden siihen, ettei hänen tarvitse paljastaa uskoaan tai uskonnollisia vakaumuksiaan eikä käyttäytyä sellaisella tavalla, että siitä voidaan päätellä, onko hänellä sellaisia vakaumuksia. Siten artikla koskee myös henkilöä, joka ei ole uskossa ja tähän vapauteen merkitsee puuttumista, jos valtio saa aikaan tilanteen, jossa henkilö joutuu suoraan tai välillisesti paljastamaan sen, että hän ei ole uskossa (Grzelak v. Puola -tuomio 15.6.2010, kohta 87).

Perustuslakivaliokunta on mietinnössään (PeVM 2/2014 vp) pitänyt tärkeänä, että koulujen toiminnassa ja niitä koskevassa ohjauksessa otetaan huomioon keskeiset Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä ilmenevät periaatteet, kuten indoktrinaation kieltö, julkisen vallan neutraalisuuden vaatimus sekä uskonnollinen suvaitsevaisuus ja moniarvoisuus.

Opetushallitus antoi vuonna 2016 muun muassa perustuslakivaliokunnan ja ylimpien laillisuusvalvojen esittämiin kannanottoihin viitaten esi- ja perusopetuksen järjestäjille ohjeet uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksen sekä uskonnollisten tilaisuuksien järjestämisestä sekä antoi 12.1.2018 uuden, päivitetyn ohjeen¹, jonka kohdassa 3 kuvataan, miten uskonnon ja oman tunnon vapautta koskevat säännökset tulee ottaa huomioon toisaalta perinteisiä juhlia ja toisaalta mahdollisia uskonnollisia tilaisuuksia järjestettäessä.

Perinteisten juhlien kuten joulu-, kevät- ja itsenäisyyspäivän juhlan osalta ohjeessa (kohta 3.1) todetaan muun ohella, että opetuksen järjestäjät ja koulut päättävät juhlista ja niiden sisällöstä. Juhlisiin voi sisältyä myös joitakin uskontoon viittaavia elementtejä. Tällaiset juhlatraditiot ovat osa suomalaista kulttuuria. Juhlaan mahdollisesti sisältyvän yksittäisen virren laulamisen johdosta juhlaa ei voida uskonnollisen suvaitsevaisuuden nimissä pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavana tilaisuutena. Esi- ja perusopetuksen juhlat ovat osa opetusta ja toimintaa, johon oppilaiden tulee osallistua. Tarvittaessa huoltajien kanssa voidaan sopia oppilasta koskevista yksilöllisistä järjestelyistä ja mahdollisesta vaihtoehtoisesta toiminnasta, jos huoltaja ei halua oppilaan osallistuvan kaikkeen juhlaan kuuluvaan ohjelmaan.

Esi- ja perusopetuksen *uskonnollista tilaisuuksista* ohjeessa (kohta 3.2) todetaan muun ohella, että opetuksen järjestäjät voivat päättää, järjestetäänkö esi- ja perusopetuksen yhteydessä uskonnollisia tilaisuuksia, kuten jumalanpalveluksia ja uskonnollisia päivänavauksia, ja uskonnollisia toimituksia, kuten ruokarukouksia. Uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset ovat uskonnon harjoittamista, eikä oppilasta voida velvoittaa osallistumaan niihin. Uskonnollisten tilaisuuksien

¹ Ohje perusopetuksen uskonnon ja elämänkatsomustiedon sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa ([OPH-56-2018](#)).

ja toimitusten aikana on mahdollisuuksien mukaan järjestettävä vaihtoehtoista ja mielekästä toimintaa, jonka tulee olla uskonnollista sisältöä lukuun ottamatta luonteeltaan ja tavoitteiltaan mahdollisimman samankaltaista kuin siinä tilaisuudessa, jonka tilalla muuta toimintaa järjestetään.

Ohjeen kohdassa 4 todetaan, että koska oppilaalla on huoltajan ilmoituksesta perustuslain 11 §:n 2 momentin nojalla mahdollisuus olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen, huoltajille toimitettavista tiedotteista on käytävä ilmi opetuksen yhteydessä järjestettävät uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset sekä niille vaihtoehtoinen toiminta. Koulun ja esiopetuksen yksikön on myös huolehdittava siitä, että tieto koulun uskonnollisista tilaisuuksista ja toimituksista sekä niille vaihtoehtoisesta toiminnasta saavuttaa huoltajat ja oppilaat riittävän ajoissa. Oppilaan huoltaja ilmoittaa, osallistuuko oppilas uskonnollisiin tilaisuuksiin ja toimituksiin vai niille vaihtoehtoiseen toimintaan. Ilmoituksen voi tehdä kertaluonteisesti esimerkiksi esi- ja perusopetukseen ilmoitaututtaessa tai tarvittaessa tapauskohtaisesti.

3.2 A:n perusopetuksen palvelupäällikön lausunto

Palvelupäällikön lausunnon mukaan A:n perusopetuksen rehtoritapaamisessa tammikuussa 2018 oli ”tiedotettu tarpeesta käsitellä” Opetushallituksen [edellä mainittua ohjetta] sekä jaettu se viikkotiedotteen yhteydessä. Ohjetta oli käsitelty A:n kaupungin perusopetuksen kouluissa koulun henkilökunnan kanssa. Edelleen lausunnon mukaan ”tarvittaessa opetuksen järjestäjä puuttuu yksikkökohtaisiin ohjeen tulkintoihin ja tapahtumiin”.

3.3 B:n yhtenäiskoulun menettely

Kantelu

Kantelun mukaan B:n yhtenäiskoulun joulujuhlana on perinteisesti ollut joulukirkko. Myös joulukuussa 2017 oli joulujuhlana järjestetty jumalanpalvelus, jossa oli lisäksi oppilaiden esityksiä ja johon oli kutsuttu myös huoltajat. Koulu järjesti samaan aikaan myös toisen, ”korvaavan” joulujuhlan, jossa ei ollut uskonnollista sisältöä ja jonne ei kutsuttu huoltajia. Tähän vaihtoehtoiseen juhlaan ilmoitautui kolme oppilasta koulun noin 400 oppilaasta.

Kantelijan mielestä B:n koulussa oli syrjitty uskonnottomia oppilaita myös pääsiäisohjelman järjestämisessä, kun yhden luokan oppilaiden enemmistö oli viety 29.3.2018 pääsiäisvaellukselle seurakuntakeskukselle ja muille oli annettu vaihtoehdoksi jäädä koululle tekemään pääsiäisteemaisia matematiikan tehtäviä. Kantelun mukaan pääsiäisvaellus oli oletusarvoista ohjelmaa, jonka vaihtoehtoa ei esitetty tasaveroisesti. Pääsiäisvaellusta koskevan opettajan Wilma-viestin mukaan ”vaellus on tunnustuksellinen ja näin siis jokaisella on oikeus päättää osallistuuko vaellukselle. Ne, jotka eivät osallistu vaellukselle jäävät kouluun tai tulevat kouluun klo 9.00. Ohjelmassa pääsiäisteemaista (tunnustukseton) matematiikkaa [nimi]-open johdolla. Ilmoitathan, jos et osallistu vaellukselle, kiitos!” Vaihtoehtoisessa tilaisuudessa oli laskettu matematiikan monistetta koululla.

Saatu selvitys

Rehtorin lausunnon mukaan B:n yhtenäiskoulun joulujuhla on perinteisesti – myös joulukuussa 2017 – pidetty Kuusankosken seurakunnan kirkossa, koska koululla ei ole omaa riittävän isoa tilaa, mihin kaikki oppilaat, huoltajat ja henkilökunta mahtuisivat. Kirkossa oppilaat ovat esittäneet jouluevankeliumin, kynttiläkulkueen ja kuoroesityksen. Seurakunnan pappi on puhunut juhlassa ja on ”lauettu muutama virsi”. Rehtorin mukaan joulujuhlan ”uskonnollisen virityksen” takia koululla on vuosittain järjestetty korvaava joulujuhla, johon vuonna 2017 oli osallistunut yli 10 oppilasta. Ketään oppilasta ei rehtorin tietämän mukaan ollut koskaan painostettu osallistumaan kirkossa pidettyyn joulujuhlaan.

Edelleen rehtorin mukaan B:n yhtenäiskoulun opettajilla oli ollut tiedossa Opetushallituksen 12.1.2018 antama ohjeistus. Rehtorin mukaan hän yleensä lisää Wilma-tiedotteeseen seuraavien 3–4 viikon normaalista koulutyöstä poikkeavan ohjelman. Rehtori ei tiennyt pääsiäisvaelluksesta etukäteen, vaan opettaja oli hoitanut myös tiedottamisen itse. Opettajan mukaan kaikilta huoltajilta oli kysytty osallistumisesta, koska kyseessä oli uskonnollinen tilaisuus. Vaihtoehtona tarjottu ohjelma oli mielekästä, sillä luokan oppilaat ”rakastivat matematiikkaa sekä resurssiopettajaamme”.

Arviointi

Perustuslain 6 § ja 11 § edellyttävät, ettei oppilasta saa velvoittaa osallistumaan uskonnon harjoittamiseen vastoin hänen omaa tahtoaan riippumatta siitä, kuuluuko oppilas johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan. Koulun joulujuhla on perusopetusasetuksen 3 §:n 5 momentin mukaisesti osa opetusta, jonka tulee olla opetussuunnitelmassa tarkoitettulla tavalla uskonnollisesti ja katsomuksellisesti sitouttamaton. Myös Opetushallituksen edellä mainitussa ohjeessa todetaan, että suomalaisen koulun perinteiset juhlat ovat osa opetusta ja koulun toimintaa, joihin oppilaiden on osallistuttava.

Perustuslakivaliokunta on mietinnössään ([PeVM 2/2014](#) vp) todennut, ettei koulun perinteisiä juhlia esimerkiksi niihin mahdollisesti sisältyvän yksittäisen virren laulamisen johdosta voida pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavina tilaisuuksina. Perustuslakivaliokunta katsoi, että muitakin vastaavia sinänsä uskonnollista alkuperää olevia traditioita voi sisältyä perinteisiin juhliin. Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa (dnro [2469/4/14](#)) on todettu, että tämä voi tarkoittaa esimerkiksi koulun juhlassa esitettävää kuvaelmaa.

Perustuslakivaliokunnan mietinnössä todetaan edelleen seuraavaa.

Perustuslakivaliokunta ei liioin pidä uskonnon ja omantunnon vapauden kannalta ongelmallisina vuotuisia, esimerkiksi juhlapyhien viettoon liittyviä jumalanpalveluksia tai muita vastaavia uskonnon harjoittamiseksi katsottavia tilaisuuksia, joista tiedotetaan etukäteen ja joihin osallistuminen on kaikille vapaaehtoista.

Sellaiset uskonnon harjoittamiseksi katsottavat tilaisuudet (esim. sisällöltään uskonnolliset päivänavaukset ja ohjatut ruokarukoukset), joita mahdollisesti järjestetään osana koulun normaalia päivittäistä toimintaa, voivat sen sijaan muodostua etenkin julkisen vallan neutraalisuuden vaatimuksen ja indoktrinaatiokiellon näkökulmasta ongelmallisiksi. Jos koulussa järjestetään uskonnollisia päivänavauksia, tulee myös näiden ajankohdista tiedottaa etukäteen ja samalla huolehtia, että jokaisella on mahdollisuus olla osallistumatta näihin tilaisuuksiin.

Perustuslakivaliokunnan mielestä on kaiken kaikkiaan olennaista, että oppilaalle tai hänen huoltajalleen jää todellinen ja aito vapaus valita, osallistuuko oppilas uskonnollista ainesta sisältäviin koulun tilaisuuksiin. Koulujen on tilaisuuksien aikana mahdollisuuksien mukaan järjestettävä vaihtoehtoja ja mielekästä toimintaa. Lisäksi julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan se, että tilaisuuksiin osallistumisesta tai osallistumatta jättämisestä ei aiheudu oppilaalle leimautumista tai muita haitallisia seurauksia.

Perustuslakivaliokunta on siis pitänyt jumalanpalveluksessa käymistä joulunaikaan hyväksyttävänä käytäntönä, kunhan menettelystä on tiedotettu asianmukaisesti etukäteen ja osallistuminen on vapaaehtoista. Nyt käsillä oleva tilanne eroaa tästä siten, että kyse ei ole ollut yksittäisestä koulun ohjelmaan sisällytetystä jumalanpalveluksesta, vaan koulun yhteisen, perusopetusasetuksen 3 §:n 5 momentin mukaisen päättäjisjuhlan korvaamisesta kirkossa järjestetyllä juhlalla.

Koulun joulujuhla on pidetty kirkossa; juhlassa on laulettu virsiä, esitetty jouluevankeliumi ja seurakunnan pappi on pitänyt puheen. Koulun juhla on merkittävältä osin sisältänyt uskonnollista ainesta ja sitä on siten mielestäni kokonaisuutena arvioiden pidettävä uskonnon harjoittamiseksi katsottavana tilaisuutena. Koulun rehtorikin on omassa selvityksessään pitänyt joulujuhlaa ”uskonnollisesti virittyneenä”.

Edellä kerrotun perusteella katson B:n yhtenäiskoulun menetelleen lainvastaisesti järjestämällä koulun joulujuhlan uskonnollisena tilaisuutena. Menettely on voinut loukata oppilaiden ja heidän huoltajiensa uskonnon ja omantunnon vapautta sekä oppilaiden oikeutta osallistua yhdenvertaisesti koulun joulujuhlaan.

Siltä osin kuin selvityksessä on katsottu, että sisällöltään tunnustuksellista päättäjaisjuhlaa voi perustella sillä, että tarjolla on myös vaihtoehtoinen tilaisuus, totean, että en pidä perusteluja hyväksyttävänä. Kuten edellä on todettu, koulun lukukauden päättäjaisjuhla ei voi olla uskonnon harjoittamiseksi katsottava tilaisuus. Kyse on kaikille oppilaille yhteisestä opetukseen kuuluvasta juhlasta, joka on järjestettävä siten, että kaikki oppilaat voivat siihen osallistua vakaumuksesta riippumatta. Joulujuhla on osa opetusta, eikä sitä näin ollen voi järjestää uskonnollisesti tunnustuksellisena siinäkään tapauksessa, että sille järjestettäisiin vaihtoehtoinen tilaisuus.

Menettelyä on perusteltu myös koulun omien tilojen riittämättömyydellä. Tältä osin totean, että Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirasto on kanteluratkaisussaan (10.9.2019, LSSAVI/12512/2018) ottanut kantaa koulun päättäjaisjuhlan järjestämiseen kirkossa vastavassa tilanteessa. Aluehallintovirasto kiinnitti huomiota oppilaiden yhdenvertaiseen oikeuteen osallistua opetukseen kuuluvaan koulun joulujuhlaan ja siihen, että joulujuhlan sisältö ei saa loukata oppilaiden uskonnonvapautta. Yhtäältä ratkaisussa todettiin, että joulujuhlan järjestäminen kirkossa ei itsessään tee tilaisuudesta uskonnollisesti sitouttavaa, mutta toisaalta myös, että tilaisuus ei saa olla keskeiseltä sisällöltään tunnustuksellinen ja uskonnon harjoittamiseksi katsottava tilaisuus.

Totean, että ylimmät laillisuusvalvojat ovat myös useissa muissa asiayhteyksissä arvioineet uskonnollisten yhteisöjen tilojen käyttöä perusoikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

Oikeusasiamiehen ratkaisussa (3.3.1996, dnro 2009/4/96) oli kyse uskonnollisten yhdyskuntien omistamien tilojen käyttämisestä äänestyspaikkoina. Oikeusasiamiehen mukaan pelkästään läsnäoloa uskonnollisen yhdyskunnan omistamissa tiloissa ei vielä voitane pitää uskonnon harjoittamisena. Näin ollen tällaisten tilojen käyttäminen kunnallisvaaleissa äänestyspaikkana ei sellaisenaan loukkaa hallitusmuodon 9 §:n 2 momenttia [uskonnon ja omantunnon vapautta], ellei itse äänestystilaisuuteen liity leimallisesti uskonnon harjoittamiseen viittaavia elementtejä. Oikeusasiamies katsoi, että kansalaisten yhdenvertaisuuden ja julkisen vallan puolueettomuuden näkökulmasta tulisi pyrkiä siihen, että vaalihuoneistot ovat aatteellisilta kytkennöiltään mahdollisimman neutraaleja. Uskonnon harjoittamiseen nimenomaan tarkoitettujen tilojen, kuten esimerkiksi kirkkosalin käyttäminen vaaleissa äänestyspaikkana ei oikeusasiamiehen mukaan ollut asianmukaista.

Apulaisoikeusasiamiehen päätöksessä (30.9.2009, dnro [3403/2/08](#)) kutsuntatilaisuuksien järjestäminen uskonnollisten yhteisöjen tiloissa arvioitiin jossakin määrin ongelmalliseksi perusoikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Apulaisoikeusasiamies totesi edellä mainittuun ratkaisuun viitaten, että negatiivista uskonnonvapautta koskevalla säännöksellä on myös laajemmalle oikeusjärjestykseen ulottuva heijastusvaikutuksensa. Sillä voidaan yleisesti puoltaa esimerkiksi sellaisia järjestelyjä, joilla vältetään ihmisten pakottaminen heidän vakaamustaan loukkaaviin tehtäviin tai tilanteisiin.

Julkisen vallan tulee perustuslain 22 §:n mukaan turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tästä julkiselle vallalle kuuluvasta turvaamisveloitteesta ei voi tinkiä esimerkiksi tarkoituksenmukaisuuskustannus- tai perinnesyihin nojaten. Tämä tarkoittaa sitä, että mikäli seurakuntien ja muiden uskonnollisten yhteisöjen tilat eivät sovellu kutsuntatilaisuuksien järjestämiseen esimerkiksi niistä välittyvien selvästi uskonnollisten tunnusmerkkien johdosta, niitä ei tulisi käyttää, vaikka niiden käyttäminen edellä mainittujen syiden valossa olisikin perusteltua.

Apulaisoikeuskansleri totesi päätöksessään (17.1.2012, OKV/1361/1/2009) koskien joissain kärjäoikeuksissa pidettyjä hartaustilaisuuksia eli niin sanottuja kärjähartauksia, että julkisen vallan käyttäjä ei saa profiloitua omassa toiminnassaan niin, että neutraalius eri uskontoihin vaarantuu. Apulaisoikeuskansleri katsoi, että muun ohella koulujen toiminta tai juhlatilaisuudet tulee järjestää siten, ettei kukaan vastoin tahtoaan joudu osallistumaan itselleen vieraan uskonnon harjoittamiseen. Apulaisoikeuskansleri korosti, että tällainen velvoite voi syntyä myös välillisesti. Vaikka uskonnolliseen toimitukseen osallistuminen olisikin vapaaehtoista, voivat olosuhteet kokonaisuudessaan tehdä valinnasta näennäisen ([OKV/1361/1/2009](#)).

Oikeuskansleri piti ratkaisussa (22.8.2019, [OKV/53/1/2019](#)) ongelmallisena sosiaali- ja terveystieteiden henkilökunnan joulujuhlaa, joka oli ollut luonteeltaan joulukirkko: kyse ei ole ollut varsinaisesta jumalanpalveluksesta, tilaisuuden ohjelma on koostunut lähes pelkästään hengellisiksi katsottavista elementeistä ja tilaisuus on siten ollut luonteeltaan uskonnollinen. Tilaisuuden uskonnollista luonnetta korosti myös se, että tilaisuus on pidetty evankelisluterilaisen kirkon tiloissa. Myös tilaisuuden kutsussa tilaisuutta oli luonnehdittu ”joulukirkoksi”. Oikeuskansleri totesi, että uskonnolliseen tilaisuuteen osallistumisen vapaaehtoisuus oli voinut olla luonteeltaan näennäistä ilman, että se on perustunut täysin aitoon valinnanmahdollisuuteen. Tämänkaltaisen tilanne oli ongelmallinen myös ottaen huomioon negatiivinen uskonnonvapaus eli vapaus olla kertomatta omasta vakaumuksesta tai käyttäytyä tavalla, josta uskonnollinen vakaumus tai muu maailmankatsomus voitaisiin päätellä.

Oikeuskanslerin mukaan valtiovallan, jota myös ministeriö edusti, on perustuslaista ilmenevien yhdenvertaisuuden ja uskonnonvapauden periaatteiden vuoksi lähtökohtaisesti suhtauduttava eri uskontoihin ja maailmankatsomuksiin tasapuolisesti ja neutraalisti. Neutraalius vahvistaa mielikuvaa tasapuolisesta hallinnosta, joka julkisen vallan käyttäjänä on tasapuolinen myös eri uskontojen suhteen. Vastaavasti julkisen vallan järjestämä tai sen järjestämäksi mielletty yhden uskonnon mukainen tilaisuus horjutti mielikuvaa eri uskontojen suhteen tasapuolisesta hallinnosta. Oikeuskansleri katsoi, että perinteiden noudattaminen on sinänsä arvokasta, mutta viranomaisten toiminnassa asiaa on tarkasteltava ensisijaisesti perus- ja ihmisoikeuksien täysimääräisen toteutumisen näkökulmasta.

Edellä kerrotun valossa pidän oppilaiden yhdenvertaisuuden, uskonnonvapauden sekä julkiselta vallalta uskontojen ja vakaumusten suhteen edellytettävän neutraaliuden ja tasapuolisuuden näkökulmasta lähtökohtaisesti ongelmallisena myös koulun lukukauden päättäjäjuhlan järjestämistä kirkkosalissa. Kirkko on nimenomaan jumalanpalvelusten toimittamiseen tarkoitettu paikka (kirkkolain 14 luvussa tarkoitettu kirkollinen rakennus) ja siitä välittyy näin jo itsessään uskonnollisia merkityksiä. Kunnalla perusopetuksen järjestäjänä on osaltaan velvollisuus huolehtia siitä, että koulun yhteiset juhlat järjestään siten, ettei kukaan vastoin tahtoaan joudu osallistumaan itselleen vieraan uskonnon harjoittamiseen.

Siltä osin kuin kantelussa oli kyse eräälle luokalle järjestetystä pääsiäisvaelluksesta ja siitä tiedottamisesta, totean yleisesti Opetushallituksen ohjeeseen sekä aiempiin ratkaisuihini (14.2.2018, [EOAK/2685/2017](#) ja 22.3.2018, [EOAK/6540/2017](#)) seuraavan.

Suomessa toistaiseksi vakiintuneena pidettävän linjauksen mukaan uskonnonharjoittamisen piirteitä sisältävien tilaisuuksien pitäminen osana koulutyötä on hyväksytty, mutta muun muassa sillä reunaehdolla, että tällöin koulun on huolehdittava vastaavasta vaihtoehtoisesta toiminnasta niille, jotka haluavat käyttää uskonnonvapauttansa negatiivisessa suhteessa ja jäädä uskonnonharjoittamisen ulkopuolelle.

Opetuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että tieto koulun uskonnollisista tilaisuuksista ja toimituksista sekä niille vaihtoehtoisesta toiminnasta saavuttaa huoltajat ja oppilaat riittävän ajoissa ja riittävässä laajuudessa niin, että oppilaan huoltajalla on tosiasiallinen mahdollisuus arvioida, kumpaan tilaisuuteen haluaisi lapsensa osallistuvan ja myös käytännössä mahdollisuus tapauskohtaisesti ilmoittaa oppilaan osallistumisesta uskonnolliseen tilaisuuteen tai sen vaihtoehtoon.

Tässä asiassa saatujen tietojen mukaan tunnustuksellisen pääsiäisvaelluksen vaihtoehtona oli laskettu matematiikan tehtäviä. Lasten mieltymykset ovat yksilöllisiä eikä minulla laillisuusvalvojana ole mahdollista tarkemmin arvioida, ovatko matematiikan tehtävät ja koulun ulkopuolelle suuntautunut retki lapsen näkökulmasta samanarvoisia vaihtoehtoja. Opetushallituksen ohjeiden perusteella vaihtoehtoisen toiminnan tulee olla luonteeltaan ja tavoitteeltaan mahdollisimman samankaltaista.

3.4 C:n yhteiskoulun menettely

Kantelu

Kantelun mukaan C:n yhteiskoulussa seurakunnan päivänavaukset kuuluvat keskusradiosta; esimerkiksi huhtikuussa 2018 elämäkatsomustiedon opiskelijat joutuivat kuuntelemaan uskonnollisen päivänavauksen, koska kaiutinta ei saanut suljettua luokkahuoneesta.

Selvitys

C:n yhteiskoulun rehtorin selvityksen mukaan seurakunta oli pitänyt C:n yhteiskoulussa yläkoulun puolella päivänavauksen noin kerran kuukaudessa. Pääasiassa päivänavaukset olivat olleet yleisluonteeltaan eettisiä, eikä niissä ollut tuotu esiin tunnustuksellisia elementtejä. Selvityksen mukaan kantelussa mainittu päivänavaus oli ”selkeä ylilyönti”, sisällöltään annetun ohjeistuksen vastainen ja se oli herättänyt keskustelua myös opettajien keskuudessa.

Edelleen rehtorin selvityksen mukaan ja siitä tarkemmin ilmenevästi sanotun päivänavauksen pitäneen seurakunnan työntekijän kanssa oli keskusteltu asiassa ja sovittu syksyllä pidettäväksi seurakunnan kanssa yhteistyöpalaveri, jossa sovittaisiin tulevat yhteiset käytänteet. Asiaa oli käsitelty myös keväällä koulun johtoryhmässä sekä henkilökunnan kokouksessa ja sovittu toimintaperiaatteista. Päivänavauksia ei ollut enää sittemmin pidetty keskusradion kautta.

Arviointi

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 3 §:n 2 momentin mukaan oikeusasiamies ryhtyy hänelle tehdyn kantelun johdosta niihin toimenpiteisiin, joihin hän katsoo olevan aiheutta lain noudattamisen, oikeusturvan tai perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta.

Saadussa selvityksessä on osaltaan myönnetty kantelussa kerrottu tapahtumainkulku ja kerrottu toimenpiteistä, joihin koululla on sittemmin ryhdytty oppilaiden uskonnon ja omantunnon vapauden turvaamiseksi. Näin ollen pidän riittävänä toimenpiteenä todeta aiemmin mainittuun, oikeusasiamiehen verkkosivuilla julkaistuu ratkaisuuni ([EOAK/6540/2017](#)) viitaten seuraavan.

Perusopetuksen järjestäjä on vastuussa oppilaiden ja heidän huoltajiensa uskonnonvapauden turvaamisen toteutumisesta. Koulun mahdollisesti järjestämien uskonnollista ainesta sisältävien ja tuossa tapauksessa myös järjestettäväksi tulevien vaihtoehtoisten tilaisuuksien sisällöistä ja ajankohdista tulee ilmoittaa riittävän ajoissa ja riittävällä tarkkuudella niin, että perusopetuksen oppilaan huoltajalla on tosiasiallinen mahdollisuus ilmoittaa oppilaan osallistumisesta myös tapauskohtaisesti. Tämä ehto ei toteudu, mikäli keskusradion kautta suunnataan uskonnollista viestintää kaikille oppilaille ja koulun henkilökunnalle riippumatta siitä, haluavatko he oppivelvollisuus- ja työpaikallaan tällaista vastaanottaa.

3.5 D:n koulun menettely

Kantelu

Kantelun mukaan D:n koulun tiedottaminen uskonnollisista tilaisuuksista ei noudata Opetushallituksen ohjetta. Rehtorin tiedotteessa (13.3.2018) kiirastorstain ohjelmasta oli todettu, että ”Koulumme menee perinteisesti kiirastorstain kirkkoon 29.3.2018. Alakoulun oppilaat tulevat koululle kahdeksaksi ja siirtyvät koululta johdetusti [nimi] kirkkoon, jossa kirkonmenot alkavat klo 9.00. Yläkoulun oppilaille koulu alkaa kirkonmenoista klo 9.00. Kaikkien koulu päättyy klo 13.00.” Mitään muuta tiedotetta asiasta ei tullut. Uskonnollisista aamunavauksista ei koulussa ollut tiedotettu lainkaan, vaikka sellaisia oli koulussa usein.

Saatu selvitys

D:n koulun rehtorin selvityksen mukaan 13.3.2018 Wilmassa oli julkaistu rehtorin tiedote koskien kiirastorstain perinteistä kirkkokäyntiä. Tiedotteessa ei ollut erikseen mainintaa vaihtoehtoisesta ohjelmasta. Wilma on yksi koulun tiedotuskanavista ja varsinkin rehtorin tiedotteet ovat muistutuksen luonteisia. Opettajia muistutettiin erikseen siitä, kuka jää koululle valvomaan oppilaita ja mihin oppilaita pyydetään kokoontumaan. Koulun vuosisuunnitelmassa oli ollut näkyvissä kiirastorstain kirkkokäynti koko vuoden. Kirkkoon kuulumattomien lasten huoltajien kanssa oli sovittu menettelytavat niin osallistumisesta uskonnon opetukseen kuin erilaisiin juhliin tai vaikkapa kirkkossakäyntiin. Kukaan huoltajista ei ollut ottanut yhteyttä kouluun Wilma-tiedotteen johdosta.

Edelleen rehtorin selvityksen mukaan [nimi] seurakunta oli pitänyt vuosikymmeniä aamunavauksia keskusradion välityksellä D:n koulussa. Rehtorin mukaan ”kaupungin tasolla on tuotu esille, mitä avaukselta odotetaan ja varsinkin mitä siltä ei odoteta. Myös koulun tasolla on puututtu avauksiin, jos sisältö ei ole vastannut sovittua”.

Arviointi

Totean, ettei D:n koulun selvityksestä ilmene, millaista vaihtoehtoista toimintaa kirkkokäynnille oli järjestetty tai järjestettiin sitä lainkaan. Selvityksestä ei myöskään ilmene, että mahdollisesta vaihtoehtoisesta toiminnasta olisi erikseen tiedotettu. Edelleen selvityksen perusteella jää epäselväksi, missä määrin koulun aamunavaukset sisältävät uskonnollista ainesta ja miten näissä tilanteissa on turvattu oppilaiden ja heidän huoltajiensa uskonnon ja omantunnon vapauden täysimääräinen toteutuminen. Kantelun ja saadun selvityksen perusteella pidän D:n koulun menettelyä näin ollen arvostelulleni alttiina.

Totean edelleen, että vapaus olla osallistumatta uskonnolliseen tilaisuuteen on riippumaton uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydestä. Rehtorin selvityksestä ilmenevä käsitys siitä, että uskonnollisesta tilaisuudesta ja sille vaihtoehtoisesta toiminnasta tarvitsisi ilmoittaa tai niistä sopia vain ”kirkkoon kuulumattomien lasten huoltajien kanssa” ei vastaa Opetushallituksen ohjetta eikä turvaa oppilaan ja hänen huoltajansa todellista ja aitoa vapautta tapauskohtaisesti valita, osallistuuko oppilas uskonnollista ainesta sisältäviin koulun tilaisuuksiin.

Kiinnitän D:n koulun ja sen rehtorin huomiota edellä sanottuun.

3.6 Johtopäätökset

Olen tässä asiassa todennut lainvastaista tai virheellistä menettelyä kaikissa kolmessa arvostelun kohteena olleessa A:n perusopetuksen toimintayksikössä. Totean, että A:n kaupungilla on opetuksen järjestäjänä kokonaisvastuu huolehtia siitä, että sen kaikissa koulussa myös käytännössä noudatetaan perusopetuksen järjestämisestä annettuja säädöksiä, määräyksiä ja ohjeita.

Julkisen vallan neutraalisuuden ja puolueettomuuden sekä yhdenvertaisuuden edistämisvelvollisuuden näkökulmasta pidän perusteltuna, että A:n kaupungin tulevassa toiminnassa opetuksen järjestäjänä huomioidaan tarkasti perustuslakivaliokunnan mietinnöstä (2/2014 vp) ilmenevät näkökohdat sekä Opetushallituksen viimeaikainen ohjeistus niin, että koulujen toiminnan yhteydessä järjestettäviä perinteisiä juhlia sekä mahdollisia uskonnollisia tilaisuuksia koskevat käytänteet ja niitä koskevat kaupungin omat ohjeet turvaavat oppilaiden ja heidän huoltajiensa uskonnon ja omantunnon vapauden täysimääräisen toteutumisen.

4 TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3 esittämäni käsitykset A:n kaupungin ja sen B:n yhtenäiskoulun, C:n yhteiskoulun ja D:n koulun tietoon.

Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennökset tästä päätöksestäni A:n kasvatus- ja opetuslautakunnalle, B:n yhtenäiskoululle, C:n yhteiskoululle sekä D:n koululle.